

Učitelské noviny Zdeňka Nejedlého*)

Dr. JAROSLAV KOJZAR, CSc.,

Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV
ČSAV, Praha

V jubilejním roce třicátého výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou zamýšleli jsme se nejen nad aktuálními úkoly socialistické výstavby, ale připomínáme si i zásluhy generací, které v těžkých podmínkách buržoazní společnosti připravovaly a spoluvytvářely podmínky pro dějinný přelom od kapitalismu k socialismu. Předložená stať dává příležitost, abychom k jubilejnímu roku připomněli zejména mladším učitelským generacím staré zápasy, ocenili práci Zdeňka Nejedlého i podíl nevelké, ale vlivné složky pokrokového učitelstva, které se spojilo v Socialistickém sdružení učitelském a kolem Učitelských novin, a jehož práci ocenil Zdeněk Nejedlý v osobě Bohuslava Kádnera, když v roce 1948 předkládal Národnímu shromáždění základní školský zákon. Je známo, že s pokrokovým učitelstvím spolupracoval Nejedlý od počátku buržoazní republiky a že v zostřených podmínkách na počátku třicátých let se ujal Učitelských novin, které vycházely ještě po Mnichově jako jediný legální list socialistického zaměření.

Nebude jistě sporu o tom, že hnutí pokrokového učitelstva ztratilo se zánikem Varu v polovině roku 1930 svou významnou oporu, a to v době, kdy v důsledku hluboké krize kapitalismu se základní společenský konflikt v buržoazní republice příkře přiostrhoval a doléhal tvrdě i do řad učitelstva a inteligence. Ukázali jsme jinde, že sám Nejedlý se Varu vzdával jen nerad a že mu na vycházení listu velmi záleželo.¹⁾ Neměl pochopitelně o publikační možnosti nouzi. Jeho články nacházíme po zániku Varu v nejružnějších časopisech. Rostla zejména, a je to příznačné pro Nejedlého světonázorový a politický vývoj, jeho účast v tisku komunistickém a v listech, v nichž komunisté měli převládající vliv, ať to byly přímo Rudé právo a Tvorba nebo Levá fronta, Země sovětů aj. Na přelomu let dvacátých a třicátých rostla také Nejedlého účast v třídních zápasech, která byla v táboře pokrokových sil přijímána jako významná opo-

*) Upravená kapitola z větší práce.

¹⁾ Viz Kojzar, J.: *»Var« a pokrokové učitelstvo*. Pedagogika 12, 1972, s. 197—225.

ra. Jeho jméno se pravidelně objevovalo na všech protestních akcích a manifestech, z nichž některé sám koncipoval nebo dal k nim podnět.²⁾ Byly mezi nimi i akce na obranu učitelstva (přeložení Františka Lonského), akademické půdy, studentstva³⁾ aj. S učitelstvem Nejedlý dál spolupracoval vžitými už formami. Dále přednášel na Škole vysokých studií pedagogických,⁴⁾ na pedagogických týdnech, prázdninových konferencích mladého učitelstva, na protestních schůzích, jichž byl často spoluvolavatelem a na nichž se setkávali dělníci, studenti a pokroková inteligence včetně učitelstva. I osobní kontakty se socialistickými učiteli Nejedlý udržoval dále, jak o tom svědčí dochovaná korespondence. Nebude však sporu o tom, že bez časopisu neměla tato spolupráce onu oporu, která by umožňovala její soustavnost a cílevědomost. Var nevystupoval jen na obranu učitelstva, ale poskytoval mu též platformu pro programové snahy v širších kulturně politických kontextech, diferencoval v řadách učitelstva a inteligence, orientoval a seskupoval pracovníky. Je pravda, že mezitím vznikly nové časopisy, v nichž mohlo učitelstvo hledat náhradu za zaniklý Var a v nichž ji také hledalo už před jeho zánikem, protože v posledních ročnících vycházel s velkými časovými mezerami. V druhé polovině let dvacátých začal Šalda vydávat svůj Zapisník, k němuž se učitelstvo obracelo, přestože otázkám školským a učitelským věnoval jen minimální pozornost. V drobných poznámkách komentoval však bystře veřejné dění a nejednou zaujal odvážné stanovisko k událostem, které bouřily pokrokové vědomí, nehledě na jeho účast v protestních akcích proti reakci. Mohl proto zaujmout nejen literáta, ale pokrokového intelektuála vůbec. Socialistickému učitelstvu imponoval Šalda také tím, že dal k dispozici časopis Tvorbu, kterou četlo do posledního čísla v roce 1939.⁵⁾ Sirsím zaběrem blížil se Varu nejvíce brněnský Index, který začal vycházet v roce 1929 a který věnoval škole a učitelstvu soustavnou pozornost a značně se v tom angažoval. Vyrůstal v něm jeden z nejvzdělanějších marxisticky orientovaných učitelů, známý Oldřich Blažek, který postupně přispíval fundovanými příspěvky do učitelského tisku a pomáhal tak i pronikání Indexu do řad učitelských. V roce 1930 vznikla dále Levá fronta, abychom jmenovali aspoň nejhlavnější časopisy. Také tento list si všímal otázek školských a učitelských a zasloužil si z toho hlediska pozornost. Avšak žádný z těchto časopisů neměl takový vliv jako Var — a to zejména v první polovině dvacátých let — který pramenil mimo jiné i z autority jeho vydavatele. Cestu ke komunistickému tisku a časopisům, v nichž měli komunisté převahu, přehrazovalo velké části učitelstva nevyjasněné stanovisko k inteligenci, které přežívalo ještě po V. sjezdu strany. Poměr k inteligenci zdůrazňoval často jednostranně jen její závislost na buržoazii a nebral v úvahu dialektiku jejího dvojakého posta-

²⁾ Např. výzva k připojení podpisu na protestu proti střílení do dělníků u Frývaldova. Viz Přítomnost 8, 1931, s. 818.

³⁾ Otevřený dopis studentům, v němž Nejedlý a Krejčí vyzývají k vytvoření jednotné organizace v boji proti fašismu, byl podnětem k založení jednoty nemajetných a pokrokových studentů. Srov. Levá fronta 2, 1932, s. 68 aj.

⁴⁾ V mezidobí mezi Varem a Učitelskými novinami přednášel Nejedlý na ŠVSP sociologii umění a estetiku. Srov. Hudec, G.: *Přehled přednášek (čtení) Zdeňka Nejedlého na čs. vysokých školách*. In: *Zdeněk Nejedlý dnešku*. Praha 1958. Knižnice Hudebních rozhledů, sv. 4—5, roč. 4.

⁵⁾ Stindl, F.: *Učitelská unie na Poličsku*. In: *Učitelé v práci a v boji*. Praha 1968, s. 318.

vení,⁶⁾ hluboké změny probíhající v jejích řadách v důsledku hospodářské krize, gnoseologické a sociální předpoklady pro získávání inteligence k socialismu a revoluci, jak o tom hovořil Julius Fučík na VI. sjezdu Komunistické strany Československa v roce 1931.⁷⁾ Nelze podceňovat ani časté případy perzekuce učitelstva za skutečnou nebo i domnělou spolupráci s komunistickou stranou a jejími okrajovými organizacemi, např. i s Levou frontou, v jejímž vedení byli však i učitelé a profesori, kteří se perzekucí nedali zastrašit. Je známo, že i Nejedlý byl už od počátku své veřejné činnosti obviňován z bolševismu a spojován s těmito jednostrannými postoji k inteligenci. Avšak u soudného čtenáře nemohlo to převážit jeho autoritu vědce a vysokoškolského učitele, životopisce Smetanova a od počátku třicátých let i životopisce Masarykova, což ve velké většině učitelstva a masarykovsky orientované inteligence mělo svůj význam. Nejedlý byl pak znám jako rozhodný odpůrce jakéhokoliv dogmatismu, tedy i dogmatického chápání socialismu; už v letech dvacátých varoval před schematickým stavěním dělnictva a inteligence proti sobě, jak už bylo jinde doloženo. Jeho práce mezi inteligencí byla proto vedena snahou diferencovat v jejích řadách a získávat její příslušníky pro myšlenky socialismu. V tom směru plnil Nejedlý důležitou úlohu prostředníka mezi komunisty a nekomunistickou inteligencí a je pochopitelné, že z toho hlediska chyběl i jeho Var.

Než ani Nejedlému nemohly vlastní časopis nahradit publikační možnosti, které se mu nabízely a kterých horlivě využíval. Soustavnost a cílevědomost ve veřejné práci, potřebu zasahovat do veřejného života z vyššího než momentálního hlediska, své představy o způsobu a vedení boje mohl nejlépe rozvinout na půdě vlastního listu, v němž se mohla též uplatnit jeho mimořádná publicistická pohotovost a cit pro nejaktuálnější otázky, které většinou dovedl Nejedlý rozpoznat už ve stavu zrodu. Nezávislý časopis také nejlépe odpovídal postavení Nejedlého jako stoupence komunistického hnutí, avšak »z důvodů uznávaných i stranou« stoupence neorganizovaného.⁸⁾ Ukázali jsme již jinde, že o další vydávání Varu jednali Nejedlého přátelé ještě v roce 1932 a hledali pro ně finanční prostředky.⁹⁾ Z toho hlediska může proto překvapit, že v témže roce a už na jaře se objevil Nejedlého nový časopis, který velmi případně nazval Směr. Překvapit mohlo pak i to, že začal vycházet v Melantrichu, tedy v podnicích Čs. strany socialistické, k jejíž politice měl Nejedlý vyhraněné stanovisko. Tu patrně využil Nejedlý té skutečnosti, že v Melantrichu začala vycházet od roku 1930 jeho několikasvazková monografie o Masarykovi a že v této souvislosti se nakladatelství ujalo i nového časopisu. Nemohl to být pochopitelně časopis, jakým byl Var, jehož značná část byla věnována politickému životu i politice stran, Čs. stranu socialis-

⁶⁾ »Tato pak zaujímá zcela zvláštní postavení mezi ostatními třídami, neboť se zčásti přimyká svými styky, názory apod. k buržoazii, zčásti k námezdním dělníkům, tou měrou, jak kapitalismus stále více a více bere inteligentovi jeho samostatné postavení a mění ho v závislého námezdního pracovníka, hrozí mu snížením jeho životní úrovně.« Lenin, V. I.: *Spisy* 4, 1952, s. 203–204.

⁷⁾ Srov. Kojzar, J.: »Var« a *pokrokové učitelstvo*. Pedagogika 12, 1972, s. 222.

⁸⁾ Z přihlášky Z. Nejedlého do KSC v Moskvě 1939. KZN, pozůstalost ZN, kart. č. 1.

⁹⁾ Dopis Bedřicha Bělohlávky z 5. ledna a Rudolfa Rejmana z 15. ledna 1932. KZN, korespondence ZN, kart. č. 2.

tickou nevyjímaje. A tak první číslo Směru ohlašovalo nový časopis jako list pro hudbu a divadlo¹⁰⁾

Všimněme si, jak Nejedlý volil přiléhavě a programově názvy obou časopisů. Var vznikl v době, kdy začala opadávat vlna revolučních nálad a kdy hrozila naopak únava a apatie. Měl proto podněcovat a udržovat myšlenkový kvas, burcovat k odvaze, aktivizovat k činu a čelit silám, které pod heslem »českosti« a »státotvornosti« zakřikovaly každou smělejší myšlenku a každý smělejší čin.¹¹⁾

V nových podmínkách let třicátých vytkl Nejedlý novému časopisu proto i jiný úkol: Měl udávat směr, klestit cestu ze zmatků doby, vysvětlovat smysl a logiku toho, co se dělo, a ukazovat výhledy »dál a výš«.¹²⁾ Nejedlý tu vycházel ze situace v hudebním životě, ale v obecné poloze už tato programová směrnice měla širší platnost. Nejinak tomu bylo s dalšími Nejedlého závěry, které odvodil ze situace v hudbě a jimiž odůvodňoval potřebu nového časopisu i jeho úkoly. Zajímají nás právě pro onen obecnější význam, který je ostatně pochopitelný. Poměry v hudbě byly nepochybně odrazem celkových poměrů ve společnosti, které se sice projevovaly v různých oblastech specifickým způsobem, ale současně i řadou rysů společných. Obecnou platnost Nejedlého slov, že změněné poměry kladou nové úkoly a vyžadují nové řešení, není třeba ani dokazovat. Avšak v této souvislosti vyslovil Nejedlý názor, že i vybojované hudební hodnoty nabývají ve změněných poměrech »nového smyslu a významu, jež je třeba proto i nově formulovat«. Mohly být různé názory na hudební život nebo na situaci v jiných oblastech, ale sotva bylo možno pochybovat o oprávněnosti tohoto soudu a jeho obecnější platnosti. Nejedlý dále ukázal, že uplynulá doba byla charakterizována oprávněnou a nezbytnou snahou poznat, co nového se událo v hudbě světové. Chybu však viděl v tom, že se to dělo »úplně bez výběru« a že ve všeobecném chvatu doby nebylo dost času všechno »zažít, posoudit a zvážit«. V tom viděl pak jednu z příčin zmatku v hudebním životě, v němž platilo hned to a hned zase ono. Nebude zase třeba dokazovat, že tato Nejedlého slova platila i pro jiné oblasti. Připomeňme v té souvislosti projekt školské reformy, který byl oprávněně kritizován, že nekriticky přenáší na domácí půdu cizí vzory, a ohlasy, které obviňovaly učitelstvo z nepřipravenosti, když se k němu přihlásilo téměř všeobecně.¹³⁾

Také Nejedlého úvaha o směru a jeho kvalitě, důraz na kritiku a hodnocení, rozlišování hodnot podle kvality, kritický ruch, který ohlašoval, měly v té době svůj význam i v jiných oblastech kultury a v obecné poloze i v rovině teoretickofilozofické a praktickopolitické. Viděli jsme, že i v učitelském hnutí bylo možno složitou situaci označovat často Nejedlého slovy »zmatek nad zmatek«. Ukazovat cestu a směr, výhledy dál a výš, vysvětlovat smysl a logiku toho, co se děje, sjednocovat stejně smýšlející apod. bylo tu tedy nejvýš aktuální. Mezi Nejedlého časopisem

¹⁰⁾ Korespondence Nejedlého s Melantrichem, která se v pozůstalosti zachovala, týká se vesměs jen Masaryka. Pokud jde o Směr, zachoval se jen jeden dopis (z 27. 10. 1932), v němž se nakladatelství obrací na Nejedlého s dotazem, kdy vyjde 4. číslo, s odůvodněním, že se ptají jeho odběratelé. Srov. KZN, korespondence ZN, kart. č. 12.

¹¹⁾ Srov. Nejedlý, Z.: *Lidově a pokrokově*. Var 1, 1922, s. 1–2.

¹²⁾ Srov. Nejedlý, Z.: *Úvodem*. Směr 1, 1932, s. 1–7.

¹³⁾ Vítek, F.: *Předpoklady školské reformy, na něž se rádo zapomíná*. Index 3, 1931, s. 60.

Směr a jeho pozdější činností v Učitelských novinách je tedy v této obecné poloze vnitřní logika.

Nový časopis ohlašoval aktuální úkoly, které se však nepodařilo rozvinout, neboť skončil svou existenci čtvrtým číslem v březnu 1933. Příčiny byly patrně v přílišném Nejedlého zaneprázdnění, jak ukazují jeho plány vědecké, povinnosti učitelské a ostatní činnost, kterou v té době konal.¹⁴⁾ Jestliže pak v době rostoucí perzekuce vyhověl na podzim roku 1933 žádosti socialistických učitelů, aby se ujal Učitelských novin, je z toho hlediska třeba chápat tuto skutečnost jako další projev Nejedlého občanské statečnosti a smyslu pro odpovědnost. A tak počínaje prvním číslem, které vyšlo až 23. listopadu 1933, stal se »majetníkem a vydavatelem« tohoto starého učitelského listu.

Všecko nasvědčuje tomu, že Nejedlý vyhověl rád a vedení časopisu uvítal. Viděli jsme, že učitelstvo mu bylo velmi blízké, a to nejen proto, že sám pocházel z učitelského prostředí a prožil v něm své mládí, jak se někdy zúženě jeho zájem vykládá. Spatřoval v učitelstvu především nejpočetnější složku inteligence, a to inteligence lidové, jejíž úkoly posuzoval v duchu obrozenské tradice. Byla mu z toho hlediska významnou silou kulturní a společenskou. Je ostatně známo, že Nejedlý oživoval v nových podmínkách obrozenské tradice, a je pochopitelné, že tento rys se projevoval i v jeho názorech na úkoly a poslání inteligence a učitelstva. »Vždyť stojíme také před problémem obrození — obrození sociálního — jako jsme stáli kdysi před problémem obrození národního,« napsal na počátku dvacátých let ještě jako představitel realistické levice.¹⁵⁾ Je pochopitelné, že v takto pojatém úkolu, jehož realizaci spatřoval Nejedlý především v drobné uvědomovací práci mezi lidem, tentokrát ve směru sociálně výchovném, měly drobná inteligence a učitelstvo v souladu se starou tradicí své místo a význam. Z hlediska zápasu za revoluční vědomí, o něž tu ve skutečnosti šlo, a vzhledem k nepřipravenosti učitelstva v sociálních otázkách mohl mít akcent na starou učitelskou tradici podněcující mravní význam. Znamenal potencionální možnost, jejíž uskutečnění předpokládalo získat učitelstvo pro revoluční hnutí, tedy cíl, k němuž bylo nutno směřovat. Sám Nejedlý se mohl přesvědčovat, že tu šlo o úkol složitý a dlouhodobý.

Rostoucí kritický poměr Nejedlého k inteligenci po první světové válce plynul z toho, že nesplňovala jeho očekávání. Avšak hlasy, že inteligence zklamala, se ozývaly z různých stran, často protichůdných, a proto i jejich motivace byla různá. Mnohé pochopitelně »zklamali« ti jednotlivci, kteří se přihlásili k idejím socialistické revoluce a postavili se do revolučních řad. Z hlediska revolučního zápasu naopak zklamala většina inteligence proto, že tyto ideje nechápala a stavěla se k nim rezervovaně, odmítavě až nepřátelsky. Její celkovou neúčast v revolučním hnutí bylo ostatně možné předvídat, uvážíme-li její postavení v třídní struktuře společnosti. Mohla tedy překvapit jenom tam, kde se nedostávalo dost vědomostí o zákonitostech pohybu společenských tříd a skupin, jak je objas-

¹⁴⁾ V první polovině třicátých let vyšlo několik velkých prací Nejedlého: *T. G. Masaryk I* (kniha první 1930, kniha druhá 1931), *T. G. Masaryk II* (1932), *Bedřich Smetana IV* (1933), *Litomyšl. Tisíc let života českého města* (1934), *Dějiny opery Národního divadla do roku 1900* (1935), *Otakar Ostrčil* (1935) a *T. G. Masaryk III* (1935).

¹⁵⁾ Nejedlý, Z.: *Z prvních dvou let republiky*. Praha 1921, s. 161.

ňuje marxistické učení. To platí pochopitelně i o Nejedlém a vysvětluje to jeho jistou deziluzi. Je známo, že učení Marxovo a Engelsovo nebylo jeho studijním zájmem před první světovou válkou. Víme však dále, že jako historik nedoceňoval ekonomické faktory ve vývoji společnosti a že jim nevěnoval dost pozornosti. Poznali jsme konečně, že zprvu i socialismus odůvodňoval zřeteli kulturními a etickými a cestu k němu spatřoval v šíření vzdělanosti, v osvobození člověka vzděláním, v kulturním povznesení lidu apod.¹⁶⁾ Z toho hlediska přeceňoval takzvané duchovní faktory ve společenském pohybu, s nimiž spojoval i význam školy, vzdělání, učitelstva a inteligence vůbec. Nicméně důraz na šíření vzdělanosti, na význam národní kultury a osvojování kulturního dědictví byl plně aktuální i na půdě revolučního zápasu a znamenal mimo jiné jeden z předpokladů rozšiřování jeho sociální základny do neproletářských vrstev.

Jestliže tedy i učitelstvo zklamalo do značné míry očekávání, nebyla tím ořesena Nejedlého úcta k jeho práci a důvěra v pozitivní světonázorový a politický vývoj v souladu s potřebami doby. Tento základní postoj plynul pochopitelně z elementárního významu výchovy a vzdělání, který Nejedlý zpočátku sice přeceňoval, avšak na druhé straně nikdy jej nepodceňoval. Uplatňovalo se v něm i poznání historika a zkušenosti, které získal v učitelském prostředí a ve styku s učitelstvem od mládí. Z těchto zdrojů, k nimž přistupovala i vlastní pedagogická činnost, utvářely se i Nejedlého názory na úkoly a společenské poslání učitelstva v němž organicky spojoval práci školní s působením veřejným. Jestliže v tomto bodě připomínal starou učitelskou tradici, založenou v době národního obrození, činil tak nepochybně plným právem. Není tu důležité, že vycházel při tom ze společenských zřetelů, v nichž se projevovalo jeho revolučně romantické pojetí lidu a lidové inteligence, neboť požadavek veřejné práce je odůvodněn povahou pedagogické činnosti, její specifikou a logikou. Také z toho hlediska se tedy potvrzuje Nejedlého názor, že pedagog by neměl chybět v boji o pokrok, jemuž slouží nejen svou prací ve škole, ale i cílevědomou veřejnou činností. Zdůrazňoval-li Nejedlý její potřebu, vkládal do ní tento smysl a význam. To ovšem znamená i určitou světonázorovou a politickou orientaci, která dává smysl denní drobné práci a o níž Nejedlému především šlo. Historie mu ukázala, že síla učitelstva a účinnost jeho práce se mohla plně osvědčit jen na straně historicky progresivních sil. Z toho hlediska spatřoval v něm významnou kulturní a společenskou sílu, která mimo jiné prostředkuje šíření vzdělanosti, a potencionálně i sílu politickou, jak ji učitelstvo naposled manifestovalo v boji o takzvaný reparační zákon na počátku dvacátých let. Jestliže pak Nejedlý spojoval společenský pokrok s novou třídou, je pochopitelné, že jeho hlavní úsilí směřovalo k tomu, aby přivedl učitelstvo na stranu dělnické třídy. V tom pak spatřoval svůj hlavní úkol i na půdě Učitelských novin. Nesvědčí jen o jeho skromnosti, že do učitelských a pedagogických věcí nezasahoval. Činil tak vědomě a podporoval je širším společenským, světonázorovým a politickým otázkám, v nichž spatřoval základ a východisko. Vezmeme-li v úvahu, že různé filozofické a sociologické koncepce mají i různé pedagogické konsekvence, činil tak do značné míry právem.

¹⁶⁾ Tamtéž, s. 110.

V pojetí učitelovy práce se tedy Nejedlý navenek nelišil od názorů, které v učitelských organizacích vcelku převažovaly. Viděli jsme, že při každé příležitosti apelovaly na plnění povinností ve škole a horlivou práci veřejnou. Ta měla vždy znovu a znovu nejen získávat zájem o potřeby školy a učitelstva, ovlivňovat v tom směru veřejné mínění, posilovat učitelské sebevědomí aj., ale celkový její smysl byl sociálně a kulturně obrodný. Velká část učitelstva spatřovala ve veřejné práci všemocný prostředek, cestu k ozdravení poměrů, politických stran, k obrodě demokracie a společnosti. Od této iluze se Nejedlý oprostil už na počátku dvacátých let. Jistě plným právem nepodceňoval množství drobné práce, kterou učitelstvo ve veřejnosti konalo, byť do ní vkládalo tyto nereálné naděje. Jestliže nadále na ni kladl velký důraz, nepřeceňoval její význam ve společenském pohybu. Byl si vědom, že škola, výchova, vzdělání, učitelstvo nemohou změnit poměry, ale že je mohou jen spolutvořit, a to tím účinněji, čím více se jeho práce vřadí do celkové revoluční aktivity. Z toho hlediska spatřoval Nejedlý v učitelstvu složku inteligence »tomu nejbližší a nejschopnější«.¹⁷⁾ Ne ovšem rovnou měrou ve všech jeho složkách, k nimž zaujímal diferencovaný postoj. Nejvíce si Nejedlý vážil učitelstva národních škol pro jeho bezprostřední styk se životem, na nějž proto i nejživěji reagovalo. Z jiného hlediska mu imponovalo hnutí mladého učitelstva, které sledoval s velkými nadějemi. Kriticky se vyjadřoval na adresu středoškolských profesorů, kteří propadali jisté výlučnosti a vzdalovali se veřejnému životu. Potvrzovaly to nejen Nejedlého vlastní zkušenosti, ale i zkušenosti pracovníků kulturních a osvětových zařízení, které naopak dokládaly, že co do početnosti učitelstvo národních škol daleko převyšovalo ve veřejné práci ostatní složky inteligence a projevovalo i největší zájem o další sebevzdělávání.¹⁸⁾ Nejvřelejší byl pocho-pitelně Nejedlého poměr k malé skupině socialistického učitelstva, v němž spatřoval učitelskou avantgardu, pomocí níž bylo možno ovlivňovat a dobývat učitelskou masu, a s níž dlouhá léta spolupracoval. Tato spolupráce ho přivedla i do Učitelských novin.

Avšak nejen učitelstvo, nýbrž i Učitelské noviny byly Nejedlému blízké. I tato okolnost ovlivňovala zřejmě jeho rozhodování. Měly svou dlouholetou opoziční tradici a od poloviny dvacátých let se vyhraňovaly jako nezávislý socialistický list, jediný toho druhu na půdě učitelské žurnalistiky. Byly Nejedlému blízké i tím, že rozhodující vliv měli v nich učitelé-komunisté. Učitelské noviny svým charakterem a zaměřením v mnohém připomínaly někdejší Var, pochopitelně s tím omezením, že šlo o list učitelský a že tím byla dána i šíře jeho zájmu a působení. Po nezdaru s časopisem Směr není konečně zanedbatelná ani ta skutečnost, že s převzetím listu nepřejímal Nejedlý všechny povinnosti spojené se zajišťováním jeho obsahu a pravidelným vycházením. Tyto povinnosti obstarávali podle dochované korespondence sami učitelé, členové Socialistického sdružení (od r. 1934 Učitelské unie), mezi nimiž byla už řada mladých pracovníků. Nejedlému připadalo zejména ideové vedení a účast přispěvatelská na aktuální kulturně politická témata, jež výrazně ovlivnila profil časopisu. Na druhé straně poskytovaly Učitelské noviny Nejedlému možnost soustavného publicistického působení a do jisté míry

¹⁷⁾ Nejedlý, Z.: *Do nového ročníku*. UN 48, 1933—1934, s. 2.

¹⁸⁾ Srov. např. Fischer, J. L.: *Učitelstvo a kultura*. Index 2, 1930, s. 34.

i vědomí vlastního časopisu, který měl sice na rozdíl od Varu omezené možnosti, ale byl to už časopis zavedený s určitým okruhem čtenářů a odběratelů. Ale také Socialistické sdružení učitelské mohlo být plně spokojeno, že se setkalo s Nejedlého pochopením. V autoritě jeho osobnosti získaly Učitelské noviny v době rostoucí perzekuce významnou oporu. Nejedlého rozhled, žurnalistická zkušenost a publicistická pohotovost znamenaly pak pro malý a průbojný učitelský list neocenitelnou pomoc. Je tedy možno říci, že převzetí časopisu Zdeňkem Nejedlým vyhovovalo oběma stranám. Nakolik byly Učitelské noviny skutečně ohroženy a nakolik je tedy Nejedlý zachránil před zastavením, nelze zatím doložit přímo, nýbrž jen svědectvím pamětníků.¹⁹⁾ Uvážíme-li však perzekuci komunistů a komunistického tisku v dané politické situaci, lze toto ohrožení předpokládat. Připomeňme v té souvislosti, že v učitelské žurnalistice byly v té době Učitelské noviny prudce napadány jako tisk komunistický a Socialistické sdružení označováno emocionálně zabarvenými výrazy jako »destruktivní, lepkavý a demagogický komunismus«,²⁰⁾ připomínajícími počátek let dvacátých. Je nasnadě, že tyto invektivy mohly k perzekučnímu zásahu podněcovat. O určitých obtížích vypovídá i ta skutečnost, že poslední číslo čtyřicátého sedmého ročníku (1932—1933) vyšlo až 6. října 1933, tedy neobvykle dlouho po běžné prázdninové přestávce. V ironické poznámce, kterou Český učitel komentoval toto číslo a která je příznačná pro jeho postoj, byla možnost zastavení Učitelských novin skutečně vyslovena.²¹⁾

Převzetí Učitelských novin nebylo v žádném případě aktem formálním. Nejedlý se jim věnoval s pravidelností až překvapivou. Svědčí o tom nejen celkový počet příspěvků, ale i jejich frekvence v jednotlivých ročnících.²²⁾ Tato skutečnost jen potvrzuje, že Nejedlý přijal časopis za svůj a podle toho se v něm angažoval. Díky jeho autoritě vycházely Učitelské noviny poměrně dlouho ještě po Mnichově jako jediný legální list socialistického zaměření.

Učitelské noviny měly zvláštní postavení mezi ostatními učitelskými časopisy. Bylo dáno tím, že to byl list nezávislý na odborovém hnutí. Nemusil plnit úlohu věstníku a nebyl vázán zájmy, potřebami a povinnostmi odborových organizací, jako tomu bylo u ostatních časopisů. Mohl tedy sledovat učitelskou, školskou a odborovou problematiku v jejím celku a z jistého nadhledu, oproštěného od zájmů určité organizace nebo ka-

¹⁹⁾ Koubek, L.: *Naše cesta*. Praha 1950, s. 93.

²⁰⁾ Srov. *Přípis a odpověď*. ČU 35, 1931—1932, s. 455; *Rytíř bez bázně a hany*. Tamtéž, s. 106; *Odкрыly se*. ČU 36, 1932—1933, s. 125.

²¹⁾ Pisatel nebral na vědomí politickou situaci a zdržení čísla vysvětloval motivy mravními. Napsal: Učitelské noviny se dlouho rozmýšlely, mají-li vůbec vyjít. Když se tak konečně stalo, vyšly pozměněné. Nepřinesly nic o sovětské škole a také chvála komunismu z nich vyprchala. Zato vzaly na sebe háv karatele a hanobitele učitelských vůdců. Za to zastaveny nebudou. V Učitelských novinách jsou malí hrdinové. Když přijde tvrdší kurs, změknou vůči režimu a státní správě. My se nebojíme nikdy. Učitelské noviny jenom tehdy, když učitelstvu nic nehrozí. Komentář uzavřel pisatel poznámkou, jejíž motivace neplyne logicky z předchozího textu: Vypadá to tak, že Učitelské noviny se chtějí dát zastavit. Srov. Učitelské noviny. ČU 37, 1933—1934, s. 123.

²²⁾ V pěti ročnících časopisu vyšlo téměř 60 Nejedlého článků, polemik a poznámek včetně několika příspěvků, které byly přetištěny odjinud. Nejvíce, jak to bylo u Nejedlého obvyklé, hned v ročníku 48 (24) a 49 (15), nejméně v ročníku 51 (2 příspěvky). V prvním čísle ročníku 53, které vyšlo v lednu 1939, vyšly další dva Nejedlého smělé články.

tegorie učitelské a od denních potřeb organizačního života vůbec. Zvláštní postavení získaly si však Učitelské noviny především socialistickým zaměřením. Byl to časopis světonázorově a politicky vyhraněný, který šířil socialistické ideje v řadách učitelstva a prostředkoval pronikání marxismu-leninismu do jeho vědomí. Z toho hlediska zasahoval do pedagogických, organizačních i společenských otázek přetřásaných v učitelských organizacích. Ve smyslu rámcového programu Socialistického sdružení učitelského, který si vytklo při svém vzniku, bylo úkolem Učitelských novin sdružovat učitele a kulturní pracovníky socialistického přesvědčení, šířit ideje socialismu v řadách učitelstva a mezi lidem, pracovat pro socialistickou školu a socialistický společenský řád vůbec. Je přirozené, že k tomuto vzdálenému cíli bylo možno směřovat jen cílevědomou prací propagandistickou a organizátorskou, činností agitační, kritickou analýzou dané situace, využíváním reálných možností, vytyčováním a plněním dílčích postupných cílů, volbou vhodných prostředků a taktických postupů apod. Stejně je pochopitelné, že v plnění složitého a náročného úkolu nevyvarovaly se Učitelské noviny ani chyb a omylů, které však nijak nesnižují jejich celkový význam. Objektivně plynuly mimo jiné z toho, že i na půdě revolučního socialismu se teprve vyjasňovala řada otázek politických i taktických, a subjektivně z připravenosti učitelů-socialistů, kteří se teprve marxismu-leninismu učili a s větším nebo menším zdarem ho využívali. Význam Učitelských novin je třeba spatřovat v tom, že nikdy neztratily socialistickou perspektivu, ale naopak šířily přesvědčení o historické nutnosti socialismu, posilovaly socialistické vědomí, dávaly učitelským snahám motivaci a perspektivní smysl. Tato nelomená linie listu vynikne tím více, uvědomíme-li si, že Učitelské noviny vycházely pravidelně jako socialisticky orientovaný časopis od roku 1922 po celou dobu buržoazní republiky a že v tom se jim mohl rovnat málokterý levicový opoziční list. Chyby a omyly byly tu jen průvodními jevy složitého zápasu a nevyvarovaly se jich ani jiné opoziční časopisy. Tak například Učitelské noviny se dávaly často unášet vidinou konečného cíle, s nímž spojovaly uskutečnění všech zásadních učitelských požadavků. Čelily tak sice mnohým iluzím, ale na druhé straně nedoceňovaly snahy o dílčí opatření a zlepšení, která jednostranně chápaly jako práci upevňující daný režim a oddalující kvalitativní přelom. Oprávněně vystupovaly proti reformismu, ale neuvědomovaly si, že na půdě buržoazního státu jsou reformy »vedlejšími produktem revolučního třídního boje« (Lenin), k němuž se hlásily, že marxismus význam reforem nepopírá, pokud nejsou absolutizovány a nestávají se cílem. Jestliže bylo Učitelským novinám vytýkáno, že nemají dost porozumění pro denní potřeby a zájmy učitelstva, dělo se to z toho hlediska do jisté míry právem. Učitelské noviny dále často předbíhaly, nebraly dostatečně v úvahu daný stav vývoje myšlení většiny učitelstva, zatíženého iluzemi a předsudky, posuzovaly je staticky, neregistrovaly a nereagovaly včas na změny a pohyb, k němuž ve vědomí učitelstva docházelo. Kritika a polemika, která byla hlavní metodou práce Učitelských novin, mohla proto vyvolávat dojem kritiky upřílišené a polemiky nepřesvědčivé, pouhé negace a destrukce, která spíš zavádí než pomáhá. Kritikové toho obratně využívali a paušálně obviňovali Učitelské noviny z negativismu, destruktivismu a demagogie, které skrytě nebo otevřeně spojovali s vlivem učitelů-komunistů. Je však nutno říci, že některé projevy a postoje časopisu jim tuto kritiku usnad-

ňovaly. Přispívala k tomu i převaha kritiky a polemiky nad pozitivním výkladem a věcným rozbořem, nedostatečná argumentace, zjednodušující hesla a výzvy, které zužovaly základnu pro možné dorozumění, přemíra silných slov připomínajících denní tisk, kousavá, podezíravá a namnoze zesměšňující ironie apod. Proti nařčení z destruktivismu a demagogie se Učitelské noviny pochopitelně bránily, ale zjednodušeně a nepřesvědčivě.²³⁾ Nelze proto zamlčovat, že kritika měla v některých bodech racionální jádro, leč útoky na Učitelské noviny z pozic světonázorových a mravních odhalovaly její širší motivaci. Vyvěřala především z obrany koaliční politiky vůdců učitelských organizací a uplatňovaly se v ní i postoje protikomunistické a protisovětské. Neoprávněně byly Učitelské noviny kritizovány i za svou anonymitu, za niž se v době politické perzekuce skryl redakční kruh a přispěvatelé. Kritikové se přitom tvářili, jako by šlo o anonymitu samoúčelnou, neopodstatněnou, ba podkládali jí motivy mravní.

Z opozičního charakteru a socialistického zaměření Učitelských novin plyne, že jejich poměr k ostatnímu učitelskému tisku byl kritický a polemický, a to především k časopisům, které vydávaly organizace sdružené ve Svazu. Čas od času se tento poměr projevoval prudkými diskusemi a značně se přiostrčil na konci dvacátých let a na počátku let třicátých. Bylo proto šťastnou shodou okolností, že uprostřed těchto diskusí převzal časopis Nejedlý. Pod jeho vedením rostla váha Učitelských novin, které nabývaly na věcnosti a přesvědčivosti a zbavovaly se i většiny dosavadních nedostatků. Nejedlý orientoval jejich bojovnost víc pozitivním směrem a kritiku a polemiku Učitelských novin povýšil na vysokou úroveň. V časopise se také rostoucí měrou uplatňovali mladí učitelé, kteří svými postoji a snahami jen posilovali přitažlivost listu.

Zdeněk Nejedlý byl pochopitelně v řadách učitelstva osobností známou. Neomezoval se jen na spolupráci s učitelskou levicí, ale přednášel i na schůzích pořádaných ostatními organizacemi. I tu byl přijímán s respektem a zájmem.²⁴⁾ Jiný ovšem byl poměr učitelských vůdců, kteří praktikovali koaliční politiku a jichž se dotýkala nepřímě Nejedlého kritika koaličního systému a koalice. Nemohli nerespektovat jeho práci vědeckou a nepochybnou autoritu mezi pokrokovou inteligencí včetně učitelstva bez rozdílu organizační příslušnosti, avšak v názorech na Nejedlého veřejnou práci politickou a publicistickou se ztotožňovali s tím, jak byla znevazována v buržoazním tisku. Tento latentně odmítavý postoj se navenek nijak zvlášť neprojevoval, neboť pro otevřené střetnutí se Zdeňkem Nejedlým nebylo zatím dost konkrétních důvodů. Jiná situace nastala, když Nejedlý převzal Učitelské noviny, a tím i odpovědnost za

²³⁾ Pisatel se odvolal k tomu, že levice byla vždy nositelkou nových idejí. Destruktivismus chápal především jako bezohlednou a nesmlouvavou kritiku, kterou odůvodňoval tím, že učitel hlásící se k marxismu musí si všímat všeho a kritizovat. Demagog je pak každý, kdo říká pravdu, která je s to pobouřit »pačoury«, i učitelské. V tom smyslu jsme destruktivisty a demagogy, uzavřel pisatel obranu Učitelských novin. Srov. *Destruktivní demagogové*. UN 45, 1930—1931, s. 260.

²⁴⁾ Např. zpráva o semináři mladého učitelstva, který pořádal roku 1933 Svaz, uváděla účast na přednáškách 30—40, na přednášce Nejedlého 80 posluchačů. Také ve vzpomínkových projevech účastníků bylo oceněno Nejedlého vystoupení a Nejedlého charakteristika vyzněla sympaticky: kousavě vtipný starý bouřlivák, má mladistvé citlivé srdce a hlásá povinnost odboje proti všemu špatnému. Srov. *V Železném Brodě*. ČU 37, 1933—1934, s. 419; *Seminář ve vzpomínkách účastníků*. Tamtéž, s. 513 a 528.

jejich kritickou činnost. K diskusi mezi Nejedlým a učitelskými vůdci se sčtylovalo od prvního čísla jím vedeného časopisu, ale ještě než k ní došlo, využil Český učitel příležitosti, aby kritiku Učitelských novin spojil s otevřeným útokem na Nejedlého. Podnětem k němu byl článek, v němž pisatel konfrontoval zprávy o sjezdu sociálně demokratických učitelů a profesorů, konaném dne 1. 2. 1934. Podle Národního osvobození byly na něm vysloveny ostré výtky vedení sociální demokracie pro její odmítavý postoj k Exekutivě veřejných zaměstnanců. Naproti tomu Právo lidu napsalo dne 3. 2., že na sjezdu byla naopak kritizována a odsuzována politika Exekutivy pro stranickost, nevěcnost, kritiku politických stran aj. Autor pak obsírně citoval známé výroky činovníků učitelských organizací, kteří se vyslovovali pro Exekutivu a ujišťovali, že jsou především učitelé a odboráři a teprve potom straníky. Kdyby mělo Právo lidu pravdu, dovozoval autor, znamenalo by to, že funkcionáři, kteří jsou členy sociální demokracie, se stavějí za Exekutivu, ale na půdě strany ji kritizují a odsuzují. Kdy mluví tedy pravdu, položil otázku, a uzavřel konstatováním, že mravní krize, která postihla tisíce dětí, jak stálo ve sjezdové rezoluci, postihuje i sociálně demokratické učitele.²⁵⁾ Nezapomeňme však, že konstatování bylo vázáno na věrohodnost Práva lidu a že bylo tedy vysloveno hypoteticky, ale připustíme, že autor svůj článek nadepsal poněkud unáhleně. Na druhé straně měl čtenář právo, a tím spíše učitelský list, klást otázku, kde je pravda, a žádat vysvětlení, neboť mohl právem předpokládat, že dotčení funkcionáři se zúčastnili sjezdu své stranické organizace. Český učitel reagoval však velmi podrážděně článkem svého redaktora Antonína Herynka, který na základní otázku, co je pravda, vůbec neodpověděl. Nesoulad mezi zprávami vydával za svědectví, že činovníci učitelských organizací nejsou závislí na stranickém tisku, a ujišťoval, že nikdo z dotčených není *funkcionářem* organizace sociálně demokratických učitelů a profesorů a *nepíše do Práva lidu* (podtrhl J. K.). Z logiky věci plyne, že o tyto skutečnosti vůbec nešlo a že nic nevyvracely ani nepotvrzovaly. Herynkovi však stačily, aby hypotetické nařčení prostě odmítl, aniž podal vysvětlení, co je pravda. Zato prudce zaútočil na Učitelské noviny a na Nejedlého. Byly prý před zánikem. Tzv. Socialistické sdružení učitelské se zaleklo důsledků zmocňovacích zákonů a zahodilo flintu do žita. Přišel prof. Nejedlý, převzal list, vytvořil anonymní redakční kruh a Učitelské noviny píší, co se jim zachce. Kritizoval jejich anonymitu a dovolával se »s lítostí« odpovídnosti Nejedlého. »Jeho jsou noviny, jeho je duch a způsob, jímž se na nás útočí.« Zvláště se obořil na zaměření listu. »Učit. noviny jsou časopis politický. Kterého směru — kdo ví? Nevíme, je-li p. prof. Nejedlý komunista jen ideový nebo i činný... To je znak určitého počtu intelektuálů u nás, že neřeknou plnou pravdu, že svým neustálým pitváním všeho... způsobují jenom zbytečný zmatek v širokých vrstvách lidu. Z toho potom těží jen reakce — rozumí se, že ta pravá... Je-li p. prof. Nejedlý toho názoru, že je správné a mravní, aby se duch a zásady Rudého práva kryly se zásadami a duchem Učit. novin, je to jeho dobré právo. Učit. noviny nikomu neodpovídají než svému majetníkovi a je samozřejmé, že se tam musí psát podle starého pořekadla: Čí chleba jíš... Komunismus je politika zrovna jako každá jiná politika. Jenže loví jen v kalných vodách, využívá

²⁵⁾ *Mravní krize sociálně demokratických učitelů*. UN 48, 1933—1934, s. 71—72.

demokratické svobody jen k tomu, jak řekl Lenin, aby... nakonec demokracii rozvrátil a vyvrátil a nastolil vládu diktatury. Diktátorskými záchvaty trpí také Učit. noviny a nic na tom nemění, že se jejich majetníkem stal p. prof. dr. Zd. Nejedlý. On si ten luxus může dovolit, aby byl majetníkem politických novin. Je zámožným univerzitním profesorem, nikdo na něho nemůže, proč by si tedy nekoupil bič a nepráskal kolem sebe? Měl kdysi Var (s nímž asi dovařil), nyní má Učit. noviny. Činnost je táž, jenom okruh působnosti se zúžil. Nechá anonymně útočit na učitelské pracovníky. Jest jeho věcí, aby si ocenil ušlechtilost této své činnosti. Může v ní pokračovat, jak se mu líbí.«²⁶⁾

Bylo třeba obšírněji citovat, aby bylo zřejmé, jaký byl skutečný poměr učitelských předáků ke Z. Nejedlému, který vyvřel na povrch. Čtenář jistě pochopí, že nešlo o Učitelské noviny, jejichž kritika nepřinesla nic nového a jen opakovala, co bylo už dříve napsáno. Ani článek v Učitelských novinách nemohl Českého učitele překvapit natolik, aby ospravedlnil tak hrubý útok. Nijak totiž nevybočoval z řady obdobných kritik, které mu předcházely a na něž Český učitel nejdnou reagoval. Co tedy rozhodovalo, byla osobnost Nejedlého a okolnost, že se postavil do čela učitelského listu, který byl domněle »před zánikem«. Proto mířila kritika především proti Nejedlému.

Pro zkušeného publicistu by nebylo obtížné odpovědět na kritiku co do její formy i nedostatků věcných a logických. Nejedlý však nepřijal způsob, jímž byla vedena, a omezil se jen na několik poznámek. Ukázal, že kritik má na tapetě především »náš komunismus« jako již hodně opotřebovanou zbraň, přihlásil se k odpovědnosti za Učitelské noviny, ujal se svých spolupracovníků a odmítl nařčení, že si časopis koupil. Ujistěním, že k věcné výměně názorů »jsme však hotovi vždy«, svou stručnou odpověď uzavřel. V témže čísle uveřejnil časopis k věci ještě malou poznámku, jejíž autor se podepsal jako spolupracovník Učitelských novin, a v dalším čísle příspěvek nepodepsaného pisatele, který obhajoval politickou orientaci časopisu, zdůvodňoval anonymitu jeho přispěvatelů »v ovzduší zmocňovacích zákonů a zostřené služební pragmatiky...« Tím případ navenek skončil.²⁷⁾ Netrvalo však dlouho a došlo k novému sporu, tentokrát mezi oběma učitelskými ústřednami. Jeho předmětem byl manifestační projev proti kulturní reakci za účasti dalších korporací a osoba řečníka na tomto shromáždění. Československá obec učitelská se rozhodla pro Zdeňka Nejedlého a na svém rozhodnutí setrvala. Naproti tomu Svaz nepovažoval Nejedlého za vhodného řečníka a svou účast odvolal. Obě ústředny pak manifestovaly svá stanoviska ke kulturní reakci odděleně: Obec s Volnou myšlenkou veřejnou schůzí, na níž Nejedlý skutečně promluvil, Svaz a další korporace prohlášením v tisku. Důvody neúčasti Svazu byly objasněny v redakčním článku v Českém učiteli, který současně obvinil Obec, že svým postupem zmařila společnou akci.²⁸⁾ Na toto obvinění odpověděl jednatel Obce Václav Šprysl. Z výčtu fakt, která

²⁶⁾ *O té mravní krizi* [A. H.]. ČU 37, 1933—1934, s. 451—452.

²⁷⁾ Nejedlý, Z.: *Českému učiteli*. UN 48, 1933—1934, s. 91—92; *O té mravní krizi*. Tamtéž, s. 92—93; *ještě Český učitel*. Tamtéž, s. 108.

²⁸⁾ Podle Českého učitele došlo k předběžnému ujednání mezi jednatelem Obce a starostou Svazu o společné akci. Obec nevyhověla žádosti Svazu, aby se sešli zástupci k poradě o programu schůze, řečnících aj., ale předložila vlastní neměnitelné usnesení, že se bude konat protestní projev a že na něm promluví Nejedlý a Klíma. Ostatní

zaznamenal a pro něž nabídl písemné doklady, jeví se příprava protestní akce poněkud jinak. Šprysl nepotvrdil předběžné jednání, že protestní schůze bude konána společně, a uvedl, že se na ní unesla Obec, a to z obavy, že by k ní jinak před prázdninami nedošlo. Vyzvala k účasti další korporace, ale byla rozhodnuta pořádat schůzi i sama.²⁹⁾ Jako v ostatních případech nelze ani zde vyloučit prestižní motivy, které zmařily společný protest, ale ty se projevíly zřejmě na obou stranách. Na druhé straně je třeba uvážit, že osobnost Nejedlého byla pro vedení Obce nad všechnu pochybnost, a jestliže si ho zvolila za řečníka, nebylo pro ni lehké ustoupit, a to tím spíše, že přihlášené korporace původně proti Nejedlému nic nenamítaly. Naproti tomu Svaz se nejen nepřipojil, což záleželo pochopitelně jen na jeho volné úvaze, ale nepochybně ovlivnil přihlášené organizace, které své rozhodnutí dodatečně revidovaly.³⁰⁾ Obec uskutečnila konečkonců svůj původní záměr, ale zásluhou Svazu jen s Volnou myšlenkou a bez účasti těchto korporací. Její předsednictvo mohlo proto už jen vyslovit podiv nad jejich nesamostatností a odsoudit postup starosty Svazu.³¹⁾

Vraťme se však k redakčnímu článku, v němž jeho autoři zformulovali důvody, proč Svaz odmítal Nejedlého jako řečníka na učitelské protestní schůzi. Argumentace nepřináší nic nového, ale opakovala známé výtky, které mířily proti Nejedlého komunistickým názorům, domnělé komunistické příslušnosti a proti komunismu vůbec. Měl-li podle autorů článku manifestační projev zapůsobit nejen na širokou veřejnost, ale »zvláště

korporace se měly jen připojit. Starosta Svazu upozornil jednatele Obce, že takový postup není spolupřátelstvím a že bude sotva přijatelný složkám Svazu. Upozornil též, že je nutno uvážit vhodnost osoby Nejedlého jako řečníka. Když Obec setrvala na svém usnesení, Svaz svou účast odřekl a po něm další korporace. Srov. *K boji proti kulturní reakci*. ČU 37, 1933—1934, s. 720—722, cit. s. 720.

²⁹⁾ V odpovědi uvedl Šprysl, že za celý školní rok 1933—1934 nebyla Akčním výborem učitelských organizací pořádána akce proti reakci a za učitelské vzdělání. Předsednictvo Obce se proto usneslo na protestním projevu a oznámilo některým korporacím včetně Svazu, chtějí-li se zúčastnit. Pět korporací se přihlásilo. Za Svaz volal starosta Vlasák, aby nebyla pořádána schůze, na níž by mluvil Nejedlý. Šprysl vysvětlil znovu Vlasákově, jak ke schůzi došlo, a oznámil mu jména korporací, které se »k spolupřátelství přihlásily, že nemají proti univ. prof. dr. Zd. Nejedlému námitek«. Asi za hodinu volal znovu starosta Vlasák a »žádal důtklivě, aby schůze nebyla pořádána, aby se zástupci korporací sešli a zvolili jiného referenta než univ. prof. dr. Zd. Nejedlého, že jinak Svaz učitelstva čs. z toho vyvodí důsledky.« Za dvě hodiny nato došlo expres od dvou korporací, že odvolávají účast. Psaní Českého učitele se tedy »se skutečností neshoduje«, uzavřel jednatel Obce. Srov. Šprysl, V.: *Jako v politických listech*. Časopis ČOU 14, 1933—1934, s. 262; *Kdo a kam to vede učitelstvo?* UN 48, 1933—1934, s. 229.

³⁰⁾ Dvě korporace, které už byly uvedeny na pozvánkách, odvolaly spolupřátelství veřejně v Národním osvobození, a to organizace sociálně demokratických učitelů a profesorů a Svaz národního osvobození. Spolupřátelství bylo prý uvedeno bez vědomí předsedů obou organizací (Vojta Beneš a dr. Zd. Foustka), kteří s ním nesouhlasí. Odůvodnění se nápadně shoduje s požadavky E. Vlasáka, jak je zveřejnil jednatel Obce. »Pokud jsme informováni, je příčina tohoto nesouhlasu obou korporací se spolupřátelstvím v tom, že nebyly splněny důležité předpoklady, bez nichž nelze zajistit věcný a morální úspěch veřejného projevu, zvláště nebyla učiněna dohoda o referentech a o obsahu jejich přednášek. Tyto zásadní námítky netýkají se však, pokud víme, docenta dr. Klímy. Byli jsme upozorněni, že svůj souhlas k spolupřátelství schůze z těchto příčin nedaly, popř. odvolaly ještě další korporace, jako Dělnická akademie. Ústřední škola dělnická, Svaz učitelstva čsl., Sdružení učitelů a profesorů čsl. nár. soc. ...« Srov. *K páté schůzi o kulturní reakci*. Národní osvobození č. 130, 6. 6. 1934, s. 2.

³¹⁾ *Zápis o 23. schůzi předsednictva*. Časopis ČU 14, 1933—1934, s. 277.

také na politiky pravicových stran«, bylo třeba volit řečníka, »který má ke kulturním snahám všech spolupředatelů... aspoň kladný poměr a který může a chce být zcela otevřeným a pevným mluvčím demokratických zásad i metod v kulturní politice i v boji proti reakci«. Nikoliv tedy »řečníka, jehož komunistické názory a příslušnost(!) jej staví do negativního postoje k výše uvedeným snahám... Negativismus našich komunistů... je příliš dobře znám a odnímá jim legitimaci, aby byli mluvčími za pokrokové učitelstvo«. Autoři přitom ujišťovali, že neběží při tom o komunistickou ideologii, z níž za určitých předpokladů by bylo možno odvodit dobrou kulturní politiku, ale »o politickou praxi našich komunistů, která se staví k demokratickým potřebám všeho druhu zády a svým důsledným negativismem z nemohla uje úspěchy pokrokových snah. Tato politika planého záporu je vlastně jednou z hlavních opor reakce«. Poukazovali přitom na postup komunistů v prezidentských volbách, v nichž postavili vlastního kandidáta, ale odsuzovali i psaní Rudého práva, které uznání SSSR de iure hodnotilo jako vítězství sovětské zahraniční politiky a vyvolávalo prý dojem, že se tu oslavuje nějaká kapitulace Československa před Ruskem.

Kromě těchto obecných důvodů uvedli autoři článku ještě důvody speciální, učitelské. Ujišťovali, že nejde o Nejedlého názory jako takové a o jeho ideologii. »Dali jsme mu nejednou příležitost, aby učitelstvo se svými názory seznámil.« Proti námitkám »hájlil jej starosta Svazu... a hájlil také oprávněnost toho, aby mladé učitelstvo názory dr. Nejedlého znalo«. Podstatný rozdíl je však v tom, »poznáváme-li názory dr. Nejedlého a jiných komunistických ideologů, diskutujeme o nich a vyrovnáme-li se s nimi myšlenkově, nebo dáváme-li je hlásati svým jménem při manifestačním projevu, namířeném do politických stran. V tomto případě není Nejedlý naším povolaným mluvčím! Tím méně, když víme, jak neurčitě se prof. Nejedlý vždy vyjadřuje o konkrétních otázkách politických, jak se vyhýbá pravému pojmenování věcí, jak opatrně a nejasně formuluje svá slova tam, kde má říci co dělat, jak dělat, s kým jít a s kým ne«. Tak »všeobecně nejasná a neurčitá« byla jeho řeč na schůzi Obce. »Komunistický řečník na veřejné schůzi pořádané učitelstvem, to je přímá podpora pravicové reakce, které se tím velice usnadňuje pohodlné odmítnutí a zlehčení takového učitelského projevu.« To se podle autorů také stalo, a to v tisku i na schůzi národní demokracie,³²⁾ k jejímuž uspořádání dala »vítaný podnět« řeč prof. Ne-

³²⁾ Průběh obou schůzí zaznamenaly Učitelské noviny. Schůze Obce se konala 11. 6. 1934 a vedle Nejedlého mluvil na ní dr. J. V. Klíma o vysokoškolském vzdělání učitelstva. Z obou projevů uvedl časopis hlavní myšlenky. Nejedlý charakterizoval reakci jako bezohledný programový boj proti všemu novému, boj odumírajícího světa se světem zdravým, který vede ta vrstva společnosti, jež dosáhla svých cílů a nemá, co by s dalším vývojem získala. Zabýval se postavením inteligence, která vždy slouží té nebo oné třídě, která však v současném zápasu zaujala neutrální stanovisko a slouží tak třídě staré. Poukázal na některé znaky její mentality a apeloval na inteligenci, že by měla pomáhat všude, kde se k životu hlásí něco nového. Ne sentimentálně naříkat na reakci, ale pracovat k posílení nového světa.

Přijátá rezoluce upozornila ve všeobecné části mimo jiné na růst reakce v okolních státech a vyzývala všechny pokrokové složky národa, aby se spojily k hájení demokracie, kultury a pokroku. Byla jednomyslně schválena proti hlasu profesora a ředitele učitelského ústavu Antonína Srby, který byl řečníkem na schůzi národních demokratů, konané dne 19. 6. Srba ve svém projevu obhajoval učitelské ústavy, kritizoval pedagogické akademie a znevažoval požadavek vysokoškolského vzdělání. Obořil se zejména

jedlého« a »na níž prof. Srba agitoval proti učitelským požadavkům laicními a paušálními frázemi o bolševizaci...« A »byl to zas jen starosta Svazu, který tam hájil stanovisko učitelského celku a provokován výkřiky z obecnstva o prot. Nejedlém a vinohradské schůzi musil konstatovat, že Svaz spolupředatelem nebyl. Časopis prof. Nejedlého ho ovšem zase napadl a po svém způsobu opět důkladně zkreslil jeho projev, zamlčev, co se mu nehodilo, a přidal, co potřeboval«. ³³⁾ Této výtce předcházelo obvinění, že Učitelské noviny přinášejí o Svazu a dalších organizacích »zprávy hrubě nepravdivé a vymyšlené, nehorázné pomluvy...« Odtud plynul »ještě jeden důvod«, který Nejedlý »přivodil sám« a který »mu odnímá možnost, aby byl učitelským mluvčím před veřejností. Stal se vydavatelem a majetníkem časopisu, který jen z naprostého nedopatření zachovává ve svém titulu slovo učitelský...«

Autoři redakčního článku využili příležitosti, aby s Nejedlým odmítli a těžce obvinili i Učitelské noviny, které dokonce vylučovali z učitelské žurnalistiky. Ukázali jsme již, že časopis měl své nedostatky, že při své kritické činnosti se mohl mýlit, nadsazovat nebo zjednodušovat apod., což ostatně platilo i o ostatních časopisech, že však se některých nedostatků zbavoval právě pod vedením Nejedlého. Závažné obvinění, jako by pěstoval hrubou pomluvu, piynulo zřejmě z odporu k jeho politickému zaměření a obracelo se zejména i proti Nejedlému. Ze záznamu Učitelských novin o projevu E. Vlasáka nelze posoudit, co časopis zamlčel nebo co přidal, avšak skutečnosti, které zachytil, přiznal redakční článek víceméně sám; odmyslíme-li si ironický tón záznamu, lze sotva mluvit v tomto případě o napadání.

Autoři redakčního článku odmítali Nejedlého jako řečníka v podstatě ze dvou důvodů: věcných a ideologických. Tak jeho projev na schůzi Obce odsoudili nejen pro jeho domnělou neurčitost, ale i pro komunistické názory a příslušnost řečníka. V prvním případě opakovali jen známé výtky, které se běžně vyskytovaly v tisku. Nejedlého řeč nebyla ovšem obrácena do stran a neměla zapůsobit na pravicové politiky, ale na širokou veřejnost. Tím byl dán převážně agitační charakter projevu s poněkud vyhrocenými soudy o inteligenci a její služebnosti. Nejedlý nepoužil běžné politické terminologie, ale prostými slovy a obrazným způsobem charakterizoval situaci, a kdo této obrazné charakteristice, již nepoužil poprvé a jež mohla být známa, rozumět chtěl, nepochybně i rozuměl. Druhý dů-

na Nejedlého s tím, že mluví za všechny živé a mrtvé, které Nejedlý napadal. Vyslovil pak podiv, jak je možno nechat mluvit člověka, který hlásá, že smyslem husitství je odboj, píše monografii o Masarykovi, Smetanu líčí jako komunistu, přehlíží náboženský smysl dějin apod. Ironizoval boj proti reakci a prohlásil, že nebudeme rozlišovat lidi na reakční a pokrokové, ale na poctivé a nepoctivé. Srov. *Boj proti reakci*. UN 48, 1933 až 1934, s. 178—183.

³³⁾ K projevu E. Vlasáka na zmíněné schůzi zaznamenaly Učitelské noviny: Do diskuse pak zasáhl a byl připuštěn ke slovu, ač jinak diskuse volná nebyla, starosta Svazu E. Vlasák, aby některé vývody páně profesorovy, jak pravil, s nimiž nesouhlasí, uvedl na pravou míru. Rekl, že zájem státu je dělat to, co je lacinější, a zrušením učitelských ústavů by stát ušetřil 14 miliónů. Ale aby nebylo nedorozumění, pan starosta ihned prohlásil, že jeho organizace odepřela účast na vinohradské schůzi, když věděla, že bude přednášet Z. Nejedlý, jehož vliv na učitelstvo není takový, jak se za to má. Autor záznamu připomněl na tomto místě úspěch Nejedlého přednášky v Železném Brodě a uzavřel: pan starosta ubezpečil prof. Srbu, že má právo hrdě prohlásit, že učitelstvo není bolševické. Srov. cit. článek, s. 182.

vod byl závažnější. Autoři redakčního článku znovu potvrdili dosavadní linii Svazu v boji proti reakci a na obranu demokracie, kterou spatřovali v koaliční spolupráci. Manifestační projev měl být proto v souladu s touto linií obrácen »do stran« a zapůsobit »zvlášť také na politiky pravicových stran«. Nejedlý a komunisté však vůbec nespolehali na pomoc těchto politiků, ale naopak označovali je právem jako zálohu fašismu. Orientovali se na masovou základnu boje na obranu demokratické republiky, v němž jí rozhodující silou bylo dělnictvo. Je známo, že se dopouštěli i závažných chyb, jichž se postupně zbavovali. Nemůže však být sporu o tom, že komunisté a komunističtí voliči představovali nejkonsolidovanější a nejrozhodnější sílu této obrany. Jestliže se představitelé Svazu orientovali na koaliční spolupráci a spojence hledali i v politicích pravicových stran, nemohl jim pochopitelně vyhovovat Nejedlý jako řečník na manifestačním projevu. Byli nepochybně vedeni obavami, že jeho »komunistické názory a přislušnost« by mohly zdiskreditovat učitelstvo v očích koaličních politiků a vyvolat dojem, že je komunismu nakloněno. Jejich postoj ukazoval, že jim chybí představa o reálných společenských silách, které jsou s to postavit se proti kapitalistické a fašistické reakci, a o třídním charakteru protifašistického boje vůbec.

Pro Nejedlého nebylo těžké na článek odpovědět. Učinil tak nejprve v krátké poznámce, v níž ironicky poukázal zejména na to, že pánům ze Svazu šlo více než o reakci o jeho osobu a že tak ukázali svou skutečnou »pokrokovost«. Obšírně se zabýval stanoviskem Českého učitele ve zvláštním článku. Nepodal v něm detailní rozbor, ale se zřejmou ironií a nadlehčeným tónem komentoval jednotlivé důvody a uváděl tak v pochybnost argumentaci článku. Bylo příliš známo, kolik až dosud vykonal veřejné práce, než aby musel dokazovat kladný poměr ke kulturním snahám. Nikterak proto nenadsazoval, když prohlásil, že »není snad dnes vůbec kulturní akce u nás, abych já při ní nebyl a nepomáhal«. Stejně byla známa jeho spolupráce s korporacemi, jako je Dělnická akademie, Svaz národního osvobození aj., jež jmenovali autoři redakčního článku. Jako »opovázlivost« mohl Nejedlý proto odmítnout, jestliže mu byl upírán kladný poměr ke kulturním snahám těchto korporací nebo ke kulturním snahám vůbec, anebo byla-li mu nepřímou vytýkána politika pláného záporu. Nejedlý mohl využít i své popularity mezi učitelstvem, aby ukázal, že ne představitelé Svazu mu umožňovali spolupráci, ale naopak že samo učitelstvo ho zvalo a tuto spolupráci si vynucovalo. Se zřejmým sarkasmem a jen v obecné poloze reagoval Nejedlý na útoky proti komunismu, který »dávno už není strašákem«, a jako žalostné označil, že mnohým pokrokovcům nezbylo už nic, než na něj bezmocně hubovat. Dovolal se ještě svých prací o Masarykovi a poukázal na to, že čeští politikové se rozhodli uznat SSSR jako poslední z posledních, zatímco on, Nejedlý, ukazoval 15 let, jaký prospěch by z toho měl stát. Jistě nechtěl podcenit zaujetí autorů redakčního článku proti komunismu, když závěrem ukázal na hlavní příčinu své »diskvalifikace«. »Žádný Masaryk, žádné Rusko, žádná Dělnická akademie, žádné kulturní akce, ale »ty nešťastné Učitelské noviny«. Tu jsme »u jádra sporu«, konstatoval Nejedlý a vyslovil názor, že motivy kritiky časopisu jsou ještě hlubší a vyvěrají z mocenských obav představitelů učitelstva. »Pozice v ministerstvu, o něž se opírali, jim vzala pravice, učitelstvo jim bere levice«. Nejedlý tu na-

rážel na skutečnost, že sociálně demokratického ministra školství vytřídal v úřadě buržoazní právník univerzitní profesor Krčmář, který byl už ministrem ve druhé úřednické vládě (1926), jednak na diferenciální proces mezi učitelstvem, rostoucí zájem o sociální otázky, socialismus, marxismus, SSSR aj., zejména mezi mladými.

Učitelské noviny přinesly k věci ještě jeden článek, který obsahoval poněkud paušální kritiku Svazu a obou socialistických stran, a tím diskuse končila. Teprve v dalším ročníku uzavřel ji Nejedlý malou poznámkou, adresovanou Českému učiteli. Pozastavil se nad tím, že časopis na jeho odpověď nereagoval, a ironizoval tím »mužnost« a »statečnost« redakce. Ukázal pak, že redakční článek měl patrně »opačný účinek«, neboť Dělnická akademie pozvala Nejedlého »v letošní sezóně« už k dvěma přednáškám, nehledě na přípis, který mu zaslala.³⁴⁾ Také Svaz národního osvobození zval dále Nejedlého k přednáškám, a to i o Masarykovi. Ale činily tak i učitelské jednoty organizované ve Svazu, tedy »lidé Českého učitele«, neboť »i ti vědí, že co o mně Český učitel napsal, n e n í p r a v d a,« uzavřel Nejedlý poznámku.³⁵⁾

Diskuse kolem manifestačního projevu, kterou jsme se podrobněji zabývali, byla jen prologem k dalším prudkým polemikám mezi Nejedlým a učitelskými vůdci. Rozvinula se a vrcholila už v následujícím ročníku a kromě učitelského tisku zasahovalo do ní zejména Národní osvobození. Polemiku už nelze zde rozvádět. Připomeňme proto jen, že hlavní téma, kolem níž se rozvíjela, vyjadřovala otázka, v které třídě má učitelstvo hledat oporu ve svém zápase za požadavky existenční a za svůj kulturní program. Otázka nebyla nová. Její řešení bylo předmětem častých úvah a diskusí, a to zejména v situacích, kdy se učitelstvo cítilo zklamáno a osamoceno a kdy proto nikoliv náhodou bylo připomínáno známé heslo »blíží k utištěným«, přijaté na památném vinohradském sjezdu na počátku dvacátých let. V těchto situacích obracela se kritika často do vlastních řad a ke zdrojům ideové a politické síly učitelstva. Představitelé jeho liberálně demokratického proudu spatřovali tento zdroj v učitelství samotném, jeho společenském poslání, spojovaném s domnělou vůdčí úlohou školy a výchovy ve společenském pohybu (Vlasák). Levicové učitelstvo naproti tomu zdůrazňovalo potřebu jednotící ideje vzaté z vnějška, její náplň sociální, neboť myšlenka národní už nedostačovala (Hanus). Tuto potřebu akcentovali na počátku třicátých let zejména i mladí učitelé, kteří ukazovali, že to ovšem znamená vyjasňování poměru učitelstva

³⁴⁾ Nejedlý měl na mysli patrně přípis pražské odbočky Dělnické akademie ze dne 3. 11. 1934, čj. 10152/34, v němž se praví mimo jiné: »Děkujeme Vám za laskavé rozhodnutí, že budete přednášet o životě a díle Mistra J. B. Foerstera v uměleckém večeru D. A. v neděli 18. tm. . . . Velmi bolestně dotkla se nás Vaše zmínka o projevu proti Vám v Českém učiteli, který byl podepsán jménem Dělnické akademie. Nemusíme Vás snad po tolika letech upřímně a poctivě spolupráce ujišťovati svojí naprostou úctou a láskou k Vašemu životnímu dílu i k Vaší osobě. Byl jste často svědkem veliké oddanosti všeho pracujícího lidu, který se účastní zvláště v našich uměleckých večerech spolupráce na kulturním dílu D. A. Přiznáváme se, že naprosto nevíme, jak se dostal podpis Dělnické akademie na protest proti Vám: vysvětliti tento rozpor by mohl jedině ústřední tajemník . . . Proto tím více uznáváme a ceníme si Vaše rozhodnutí, že bez zřetele k »nevyřešené otázce nedávné minulosti« budete přednáseti pražskému dělnictvu o Mistru J. B. Foersterovi.« KZN, pozůstalost ZN, korespondence úřední, kart. č. 4.

³⁵⁾ Nejedlý, Z.: *K boji proti reakci*. UN 48, 1933—1934, s. 174; Nejedlý, Z.: *Českému učiteli*. Tamtéž, s. 191—194; *Boj proti kulturní reakci a redakce Českého učitele*. Tamtéž, s. 215—216; Nejedlý, Z.: *Ještě Českému učiteli*. UN 49, 1935—1936, s. 30—31.

k novým myšlenkovým a sociálním proudům a k sociálně nejprogressivnější třídě, k dělnictvu (Blažek). Na nadhozené otázky odpovídal Nejedlý jednoznačně. Ukázal především, že velkou oporu má anebo může mít učitelstvo v dělnictvu. »To je dnes třída, která s celou nejenom svou vlastní energií, ale i nesena historickým posláním, dnes se naplňujícím, vede tento osvobozovací boj s největší rozhodností. A nejen za sebe, ale za všechny, kdož dnešním řádem trpí,« tedy i za učitelstvo a inteligenci, odsouzené buržoazní společností do role námezdního pracovníka. Sjednotit pak může učitelstvo nikoliv učitelstvo samo, ale »myšlenka«. A to dnes, kdy jde o celé nové uspořádání světa, jediné myšlenka politická. Ovšem politická ve vyšším a širším smyslu. A aby nebylo pochyb, ukázal dále, že dnes jsou jen »dva programy, dvě ideologie, jež spolu zápasí. Není třetí. I učitelstvo, a i jeho organizace, může tudíž mít jen tu neb onu«. Z minulosti Nejedlý dovozoval, že síla učitelstva byla v tom, že »tehdy stálo v první frontě všeho úsilí za pokrok a nápravu světa«, a to »i se svými vůdci«. Současnou slabost naopak vysvětloval tím, že oficiální organizace a jejich vůdcové vzali učitelstvu pod heslem státnosti, demokracie i pokrokovosti jakoukoliv akční volnost, podřídili je cizím zájmům, zakřikovali učitelstvo aj. Na toto obvinění prudce reagovali představitelé Svazu a jeho složek (Krejčík, Vlasák, Pešek) a aniž se kritikou vůbec zabývali, žádali důkazy. Svorně odmítali také Nejedlého odpověď na otázku, kde má učitelstvo hledat oporu. Jít s dělnictvem znamenalo jim bližší určení politického směru, ale jen frází bez obsahu, neboť dělnictvo je národně socialistické, sociálně demokratické, komunistické, bezpartijní, katolické aj. (Krejčík). Nejedlý se však nedal mýlit dobovou stranickou rozvrstveností dělnictva ani všemocí politických stran. Vycházel z třídního pohledu na společnost a odpovídal-li »s dělnictvem«, měl na zřeteli velké dějinné hnutí »nové mladé třídy«, usilující o vytvoření nového života, tedy revoluční dělnictvo bez ohledu na jeho politickou příslušnost. Vedle SSSR odkazoval na události v některých okolních státech, kde dělnictvo se prosazovalo jako jednotící a vedoucí síla protiimperialistického a protifašistického boje.³⁶⁾

Je třeba připomenout, že ani Nejedlého odpověď na hlavní otázku nebyla nová. Jeho poměr k dělnictvu a názory na úlohu dělnické třídy byly přece dostatečně známy. Ale i Učitelské noviny se již dlouho předtím vyslovovaly pro společný postup s dělnictvem. Podobné stanovisko zastával v té době i Časopis Obce. Přesto se však rozvinula prudká diskuse, v níž padla na obou stranách řada invektiv a silných slov. Zvlášť prudce byly však napadány Učitelské noviny (jako komunistická, či dokonce »revolverová« komunistická tiskovina, rozsahem i duchem malý »čtrnáctideníček«) a jejich majitel a vydavatel Nejedlý. Byl usvědčován z blamáže, dvojí tváře, psalo se o hloupém chytračení, duhovém Nejedlém, jeho »vědeckých« metodách aj. a výsledek diskuse byl prezentován, jako by Ne-

³⁶⁾ Srov. zejména Nejedlého články: *Do nového ročníku*. UN 48, 1933—1934, s. 1—2; *Politické strany*. Tamtéž, s. 42—43; *Politicky či nepoliticky?* Tamtéž, s. 51—52; *Do nového ročníku*. UN 49, 1935—1936, s. 1—3 aj. Dále jeho odpovědi: *O učitelstvo*. 1. Panu Josefu Krejčíkovi. Tamtéž, s. 33—34, 2. *Národnímu osvobození*. Tamtéž, s. 48 a 3. *Panu Peškovi*, s. 59; Krejčík, J.: *Situační poznámky. Pane univerzitní profesore dr. Nejedlý!* Věstník ÚSJUM 32, 1934—1935, s. 249—250; Pešek, J.: *Jakou cestou?* ČU 38, 1934—1935, s. 367—368.

jedlý z ní odešel poražen.³⁷⁾ Moravské učitelstvo ho »může s klidem ignorovat, protože nic dobrého a nového mu nepřinese«, uzavíral svou účast v diskusi Krejčík. Bylo jistě možné s Nejedlým nesouhlasit, ale radit učitelstvu, aby ho ignorovalo, bylo přece jen na pováženou.³⁸⁾

Příčiny, proč diskuse o otázkách ne nových nabyla takové šíře a prudkosti, je třeba kromě motivů osobních a prestižních hledat v dané situaci, charakterizované jednak změnami v orientaci zahraniční politiky, jednak úsilím o zformování jednotné protifašistické fronty. Předmětem diskuse se stal proto i poměr k SSSR, neboť v nové situaci musily i učitelské organizace přehodnocovat své dosavadní postoje, vyzdvihovat v nich to pozitivní a naopak. V té souvislosti ozvala se nám už známá kritika politiky »našich komunistů«, jejichž zásluha o sblížení s SSSR byla snizována, ba popírána, i kritika Učitelských novin³⁹⁾ a Nejedlého. Vyjasňování poměru k dělnictvu a názorů na úlohu dělnické třídy mělo ovšem zásadní význam z hlediska protifašistické obrany republiky a její masové základny. Je možno říci, že učitelstvo se sice různilo v řadě otázek, ale shodovalo se v odporu proti fašismu. Obě učitelské ústředny pořádaly zprvu jednotlivé, později i společné protestní akce, podílely se na celonárodních akcích, zaujímaly stanoviska k provokacím fašistických stran a skupin doma i v zahraničí, spolupracovaly v protifašistických organizacích, organizovaly péči o učitele-emigranty, podněcovaly učitelstvo k odporu apod. Tento pozitivní vývoj neprobíhal ovšem hladce a vyžádal si i určitý čas. Sjednovací proces narážel na obtíže, které provázely formování jednotné protifašistické fronty celonárodní, jak bylo ostatně znamenáno už jinde.⁴⁰⁾

Připomeňme proto některé otázky uvnitř učitelských organizací, které zprvu brzdily spolupráci a jednotný postup. Na prvním místě nelze nevidět, že také v názorech na fašismus se projevovaly zpočátku jisté rozdíly, dané jejich ideově politickou orientací. Socialističtí učitelé v Učitelské unii a v Obci jej chápali jako »poslední pokus kapitalismu o udržení moci«, když se mu nepodařilo řešit sociální rozpory běžnými metodami.⁴¹⁾ Naproti tomu mluvčí té části učitelstva, která se ztotožňovala s vládnoucí ideologií, akcentovali v něm momenty psychologické a mravní. Bylo to v souladu s psychologizací společenských jevů, jak se projevila např. i v chápání hospodářské krize jako krize především mravní. Fašismus se jim jevil jako »organizované sobectví, nenávist a bezohlednost«.⁴²⁾ Tyto rozdíly nemusely mít navenek vždy viditelné důsledky, avšak zřejmá je různá motivace a různý společenský dosah protifašistického boje. V prv-

³⁷⁾ Srov. zejména »Vědecké« metody p. Zd. Nejedlého. Věstník ÚSJUM 32, 1934 až 1935, s. 371; rjč [Krejčík]: *Situační poznámky. Mlha nebo duha*. Tamtéž, s. 305–307; *Dvojí tvář*. Národní osvobození č. 52, 2. 3. 1935, s. 4; E. V.: *Blamáž nevěcného kritika*. Tamtéž, č. 80, 4. 4. 1935, s. 4; E. V. *Hloupé chytračení*. Tamtéž, č. 255, 2. 11. 1935, s. 4; E. V.: *J sme nyní pro diktaturu?* Tamtéž, č. 304, 29. 12. 1935, s. 3.

³⁸⁾ Srov. seriózní úvahu nad celou diskusí, nazvanou *ještě o učitelstvu* (B.). UN 49, 1935–1936, s. 94–98. Jejím autorem je patrně O. Blažek.

³⁹⁾ Srov. např. cit. čl. *Hloupé chytračení a J sme nyní pro diktaturu?* v Národním osvobození.

⁴⁰⁾ Kodedová, O.—Uherek, Z.: *Kapitoly z dějin českého učitelstva*. Praha 1972, s. 119 až 135.

⁴¹⁾ Srov. např. *Jednota pokrokových lidí proti fašismu*. Časopis ČOU 15, 1933–1934, s. 28.

⁴²⁾ Srov. např. *Proti fašismu* (r). ČU 35, 1931–1932, s. 695.

ním případě byl současně bojem proti kapitalismu, jehož pozice při důsledném provádění oslaboval a aktualizoval nutnost demokratizačních procesů, v druhém případě se obracel především proti vnějším projevům fašismu, charakterizovaným terorem a násilím. Učitel byl volán do boje proti němu s odůvodněním, že »byl vždy proti každému násilí« a že tedy tím spíše se musí postavit proti násilí fašistickému.⁴³⁾ V té souvislosti nelze ovšem zapomenout, že tímto neurčitým pojmem byly od počátku dvacátých let označovány všechny rozhodnější snahy o hlubší společenské přeměny a že tedy tato motivace ospravedlňovala i boj proti domnělému »násilí« zleva, proti revolučním akcím. Heslo obrany demokracie proti nebezpečí zprava i zleva komplikovalo tak i vytváření jednotné učitelské protifašistické fronty. Ty organizace, které toto heslo akceptovaly a prováděly, nedoceňovaly v plné šíři nebezpečí fašismu, na něž například Učitelské noviny už od počátku třicátých let upozorňovaly. Vystupovaly sice proti fašistickým projevům a akcím, ale nerozpoznaly zprvu a nedoceňovaly růst fašistických tendencí uvnitř některých politických stran, a to právě těch, které tvořily vládní koalici a s nimiž, řečeno slovy Časopisu Obce, zasedali u společného stolu. Není nesnadné rozpoznat, že obrana republiky ve smyslu zmíněného hesla vylučovala komunisty a masu komunistických voličů a činila ji doménou stran a skupin, které se ztotožňovaly s politikou Hradu. Obecná neochota ke spolupráci, kterou vytrvale odmítaly socialistické strany, domnívající se, že rostoucímu nebezpečí je možno čelit v rámci koaliční spolupráce, projevovala se také v poměru Svazu k Obci, o Učitelské unii ani nemluvě. Z druhé strany brzdila spolupráci učitelských organizací v protifašistickém boji vedle některých zjednodušujících hesel a postupů zejména teorie sociálfašismu, která byla později revidována. Pronikala však i do Učitelských novin a obracela se do řad Svazu, v jehož činnosti nacházela fašistické prvky. A tak teprve myšlenka široké lidové fronty, která přes některé chyby a omyly zrála v politice KSČ a která byla pak nastolena na VII. kongresu Komunistické internacionály v r. 1935, vytvořila příznivé předpoklady pro urychlení sjednocovacího procesu, i když nemohla naráz odstranit nakupeňou nedůvěru a všechny překážky. Je možno říci, že v druhé polovině třicátých let postupovalo učitelstvo v boji proti fašismu jednotně a stalo se jako celek oporou protifašistické obrany republiky, v níž pochopitelně se prosazovala i vedoucí úloha dělnické třídy a její komunistické strany. To je jeden z významných pozitivních momentů v životě učitelských organizací.

Základní otázka, s kým má učitelstvo jít, zůstala nadále otevřena. Neustoupila však do pozadí. Učitelské noviny a sám Nejedlý jí věnovali soustavnou pozornost.

Viděli jsme, že za prvořadou otázku zásadního významu považoval Nejedlý světonázorovou a politickou orientaci učitelstva. Za dané situace soudil tak nepochybně právem, vezmeme-li současně v úvahu, že pedagogické názory a koncepce vždy tak či onak souvisí s širším nazíráním

⁴³⁾ Tamtéž. Po rakouských událostech v r. 1934 je patrný v listu jistý názorový posun. Časopis upozorňoval na potenciální nebezpečí fašismu ve velké buržoazii průmyslové, obchodní a agrární, ve vysokých kruzích vojenských, církevních i v aristokracii. Avšak charakteristika fašismu upínala se stále ještě víc k jeho vnějším projevům než k podstatě. Znamenal mu návrat ke středověku, nekulturu, temnotu, proti níž je třeba demokracii bránit. *Boj o demokracii* (A. H.). Český učitel 37, 1933—1934, s. 473—474.

na základní otázky společnosti, dějin, člověka a jeho postavení v dějinách a že systém výchovy je vždy výrazem daných společenských poměrů. Z tohoto hlediska rozvíjela se pak Nejedlého příspěvatelská činnost na stránkách Učitelských novin. Nelze zde vypočítávat několik desítek jeho článků, které zde uložil, a ani ve stručnosti seznámit čtenáře s jejich obsahem. Souhrnně je však možno říci, že ačkoliv jejich tematika byla rozmanitá a často příležitostná, tvoří určitý celek a znamenají významnou propagandistickou, politickovýchovnou a agitační práci zaměřenou k určitému cíli. Svůj hlavní úkol spatřoval Nejedlý v tom, aby přivedl učitelstvo k poznání, že jeho místo v probíhajícím sociálním zápase je na straně nové mladé třídy, třídy dělnické. Tak konkretizoval staré učitelské heslo »blíž k utištěným« a dokazoval i zdůvodňoval, že jen ve spojení s dělnictvem se může uplatnit jako společenská síla a že v jeho organizovanosti a způsobu boje může nalézat oporu i poučení v zápase za vlastní požadavky existenční a kulturní. Tato myšlenka byla vedoucím motivem většiny jeho článků, v nichž soustavně a přímo metodicky objasňoval prostou, neotřelou a srozumitelnou formou povahu společenského konfliktu a základní zákonitosti společenského pohybu, které ozřejmoval na událostech a jevech učitelstvu známých. Za tím účelem bedlivě sledoval vývoj poměrů doma i za hranicemi a objasňoval jej z hlediska pohybu a zájmů protikladných společenských sil. Velkou pozornost věnoval inteligenci jako společenské vrstvě, která kolísá mezi dvěma základními třídami a pod heslem nestrannosti slouží buržoazii, kritizoval její relativismus a přebujelý skepticismus, v nichž spatřoval znak třídních přelomů. Obnažoval před ní napohled složité a chaotické společenské dění, když ukazoval, že jsou jen dvě třídy, dva programy, dvě ideologie, které spolu zápasí. Vystupoval tak proti rozšířené iluzi o obrodě demokracie a odmítal politiku středu vyjadřovanou známým heslem »ani zleva, ani zprava«, k němuž se hlásily i učitelské organizace liberálně demokratického zaměření. Je pochopitelné, že se často obracel k historii, aby ukazoval historické souvislosti a kořeny současného dění, a zabýval se proto i historií Učitelských novin, chtěl je ukázat, čím bylo učitelstvo v minulosti a čím by »mohlo a mělo« být i v současnosti. Zanedbatelná není ani skutečnost, že v tomto směru působil Nejedlý víc než pět let, a to ještě po Mnichovu do ledna 1939. Jestliže bylo možno po druhé světové válce zaznamenat markantní světonázorový a politický posun v myšlení většiny učitelstva, bylo to nepochybně i zásluhou Nejedlého a jeho Učitelských novin. Nezasahoval sice do pedagogických a učitelských otázek, ale svou činností připravoval učitelstvo na jeho budoucí úkoly a nepřímou tedy i jednotnou školu.

ЯРОСЛАВ КОЙЗАР

ЗДЕНЕК НЕЕДЛЫЙ И ЕГО «УЧИТЕЛСКЕ НОВИНЫ»

Осенью 1933 года по просьбе социалистических учителей Зденек Неедлый взял на себя издание газеты для учителей «Учителске новины». Это произошло в то время, когда буржуазии удалось осуществить ряд

чрезвычайных мероприятий, поставивших под угрозу, в частности, коммунистическую печать и демократические организации вообще. Передача газеты, владельцем и издателем которой стал Неедлый, не была только

формальным актом. Неудный уделял газете систематическое внимание и весьма активно в ней печатался. Под его руководством «Учительские новости» выходили еще после Мюнхена до января 1939 г. в качестве единственной легальной газеты социалистического направления.

«Учительские новости» отличались старой традицией оппозиционности и уже в начале двадцатых лет, когда они перешли во владение Социалистического содружества учителей, они постепенно превращались в газету социалистического направления, единственную в своем роде в области учительской журналистики. Ее отличительной чертой было то обстоятельство, что эта газета не зависела от учительских организаций и что, вследствие этого, она могла освещать проблематику школы и учителей с точки зрения всех учителей и в социалистическом духе. Под руководством Неудного линия газеты [журнала] еще более укреплялась и выделялась. «Учительские новости» распространяли социалистические идеи, способствовали проникновению марксизма-ленинизма в сознание учителей, приобретали влияние и привлекательность, в частности, среди учителей младшего поколения, которое усматривало в Неудном своего идейного вождя. В педагогические и учительские дела Неудный не

вмешивался, считая главным при данных обстоятельствах мировоззренческую и политическую ориентацию. Поэтому преобладающая доля его статей была мотивирована стремлением внушить учителям сознание, что их место в социальной борьбе находится на стороне рабочих и что только в союзе с рабочим классом учителя могут выступать в качестве общественного фактора и найти поддержку для своих жизненных и культурных запросов. Об этой основной ориентации Неудный вел резкую дискуссию с либерально-демократическими вождями учителей, которые ориентировались на иллюзорное возрождение демократии и в своих организациях придерживались политики, выраженной лозунгом «ни слева, ни справа». Поэтому Неудный в целой серии своих статей систематически объяснял в простой и понятной форме основные закономерности общественной динамики, осуществляя таким путем исключительно важную пропагандистическую и воспитательно-политическую работу. Ее результаты проявились в форме положительного сдвига во взглядах большинства учителей после Второй мировой войны в отношении мировоззрения и политики. Таким образом, деятельность Неудного способствовала подготовке учителей к их грядущей роли в освобожденной Родине.

JAROSLAV KOJZAR

ZDENEK NEJEDLÝ'S TEACHERS' NEWSPAPER

At the request of the socialist teachers Zdeněk Nejedlý took over the old Teachers' Newspaper in the autumn of 1933. This was at a time when the bourgeoisie had just introduced several measures, which threatened the leftist and mainly the communist press and democratic organizations as such. It was not only a formal act which made Nejedlý the owner and publisher of this paper. Nejedlý devoted much time to this paper and also wrote frequent contributions. Due to his efforts the Teachers' Newspaper was published even after Munich, up to January 1939, as the only legal paper with a socialist trend.

The Teachers' Newspaper had an old tradition as an opposition paper and from the beginning of the nineties, when it was taken over by the Socialist Teachers' Association, it slowly turned into a paper with a socialist trend, the only one of its kind. Its special position was also given by the fact that it was not dependent on any teachers' organization and that it therefore could look at the problems of education and teachers from the point of view of all teaching staff and in the socialist spirit. Under Nejedlý's management this trend was further confirmed. The Teachers' Newspaper spread the ideas.

of socialism, helped to introduce Marx-Leninism into the minds of the teachers, became more and more effective and attractive mainly for the young generation of teachers, who considered Nejedlý to be their ideological leader. Nejedlý did not interfere in the actual questions concerning education and teachers. His main aim was the correct world outlook and political orientation in the given situation. Most of his articles were stimulated by the efforts to make the teachers realize that their place in the social struggle is on the side of the workers and that only together with the working class they can hold their place as a social force and find support for their own demands. He held many discussions con-

cerning this basic orientation with the liberal democratic teachers' leaders, who believed in the illusory revival of democracy and practiced in their organizations the policy expressed by the slogan "neither from right nor left". In a series of articles Nejedlý therefore systematically and in a clear way explained the basic laws of social transformations and thus carried out an exceedingly significant propaganda and politico-educational work. The results were reflected in the positive shift in the way of thought of the teachers concerning the world outlook and political trends after World War II. By his activity he prepared the teachers for their future tasks in their liberated country.